

УДК 78.071.4:785.1.071.2-053.2

<https://doi.org/10.37041/2410-4434-2019-14-11>

ОСОБЛИВОСТІ КЕРІВНИЦТВА ДИТЯЧИМ МУЗИЧНИМ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИМ КОЛЕКТИВОМ

Ірина Єфіменко,

*старший викладач кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2769-8440>
e-mail: ika280369@gmail.com*

***Анотація.** У статті узагальнено основні погляди на особливості керівництва дитячим музичним колективом. Розглянуто специфіку дитячого колективного музичування з точки зору музичної психології. Визначено, що керівництво дитячим музичним інструментальним колективом містить такі складові: організаційно-управлінська, репертуарна, психолого-педагогічна та художньо-творча. Обґрунтовано основні вимоги до особистості вчителя музичного мистецтва як керівника дитячого музичного інструментального колективу. Зроблено висновок, що ефективність керівництва музичним інструментальним колективом залежить від правильної організації освітнього процесу, а результативність такого керівництва – від професіоналізму його керівника.*

***Ключові слова:** ансамбль, музичний інструментальний колектив, керівництво музичним інструментальним колективом, складові керівництва музичним колективом, виконавський репертуар, учитель музичного мистецтва.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах головним завданням дитячих музичних колективів є не стільки освоєння складного музичного матеріалу, скільки художньо-естетичне виховання, формування музичної культури, розвиток загальних і фахових компетентностей, а також гнучкого музичного мислення. У зв'язку з цим керівництво дитячим музичним інструментальним колективом має певну специфіку і зорієнтовано, по-перше, на виховання та розвиток учнівської молоді, зокрема їхнього художнього і творчого потенціалу, по-друге, на музичну освіту, адже в процесі спілкування з музичним матеріалом і здійснюється формування якостей особистості дитини. Таким чином, фахова праця керівника дитячого музичного інструментального колективу інтегрує різні види діяльності, пов'язані із музично-педагогічним, творчо-виконавським і художньо-виконавським напрямками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Особливості виконавства у різних формах музичних колективів розглядали А. В. Гладких [3], О. О. Ільченко [5], О. М. Нежинський [10], І. І. Польська [14], Н. А. Ризоль [15]. Керівництво різними музичними колективами досліджував М. С. Філіпчук [20]. Можливості розвитку особистості дитини у процесі колективного музикування вивчали Т. М. Пляченко [13], Г. А. Яківчук [23] та ін. Вивчення та узагальнення наукових праць дає змогу стверджувати, що керівництво дитячим музичним ансамблем, перш за все, ґрунтується на основних принципах керівництва будь-яким колективом як своєрідним соціальним організмом. Ці принципи досліджувалися в наукових публікаціях І. С. Мангутова [7], Л. І. Уманського [19] та ін. Вимоги до керівника дитячого музичного колективу проаналізовані у працях В. К. Лебедева [6], І. Г. Мариніна [8], Л. Л. Надірової [9], Т. М. Пляченко [12], М. С. Філіпчука [20], Ю. А. Шевченка [21], Г. А. Яківчука [23] та ін. Однак у

науковому дискурсі відсутні дослідження, автори яких узагальнювали б специфіку колективного інструментального музикування у вимірі музичної психології. Окрім цього, науковцями не схарактеризовано особливостей організаційно-управлінської, репертуарної, психолого-педагогічної та художньо-творчої діяльності щодо керівництва дитячим музичним інструментальним колективом.

Мета дослідження – здійснити узагальнення основних підходів до проблеми керівництва дитячим музичним колективом та визначити головні особливості цієї діяльності. Для реалізації поставленої мети потрібно виконати завдання: 1) дослідити особливості колективного інструментального музикування; 2) визначити основні напрями, умови та чинники формування інструментального колективу; 3) окреслити основні складові професійної діяльності керівника інструментального колективу; 4) обґрунтувати основні засади розвитку майбутнього керівника музичного інструментального колективу.

Виклад основного матеріалу. Організація художньо-творчої діяльності дітей є одним із ефективних напрямів виховання креативної особистості. З огляду на це, важливо уточнити цільові настанови діяльності керівників дитячих колективів. Адже у сфері музичної освіти цій меті може слугувати формування ансамблевої культури учнів у процесі колективного музикування в інструментальному колективі. На нашу думку, головне завдання керівника музичного інструментального колективу має бути зорієнтоване на розвиток учнівської молоді шляхом їх залучення до вищих цінностей вітчизняної і світової музичної культури та мистецтва, які відроджуються в українському суспільстві; до гуманістичних загальнолюдських ідеалів Свободи, Добра, Гідності, Громадянськості і Патріотизму.

Ансамбль – це колективна форма гри, у процесі якої музиканти виконавськими засобами спільно розкривають

художній зміст твору [22, с. 314]. Особливості ансамблевого виконавства музичними інструментальними колективами висвітлено в мистецтвознавчих і науково-педагогічних працях С. В. Грозан [4], О. О. Ільченко [5], В. К. Лебедева [6], І. Г. Мариніна [7], О. М. Нежинського [10], Т. М. Пляченко [12; 13; 11], І. І. Польської [14], Ю. А. Шевченко [21; 21] та ін. Виконавство в ансамблі ґрунтується на елементах корпоративності й віддзеркалює людські взаємини на рівні рольової взаємодії учасників ансамблю (оркестру) та окремих виконавських партій. Сумісне музикування завжди грало істотну роль у соціальному житті, стаючи виразником найважливіших сторін особистісної і суспільної психології, домінуючих настроїв свого часу та різноманітних спроб його філософсько-естетичного й етичного осмислення [14, с. 233–234]. Як відзначає Т. М. Пляченко, ансамблеве виконавство є одним із найдосконаліших і найефективніших засобів репродукції творів музичного мистецтва [11, с. 125]. Воно сформувалося під впливом значної кількості історико-еволюційних і соціально-художніх факторів, які відбивають об'єктивний процес поступального розвитку цивілізації, художньої і духовної культури, формування художнього мислення, удосконалення видів, форм і засобів музичного виконавства [5, с. 1].

Відмінними рисами колективного виконавства, на думку І. І. Польської, є такі: відносно велика кількість учасників; функціонування за принципом «одна партія (один голос) – декілька (або багато) виконавців»; домінування колективно-масового начала порівняно з індивідуально-особистісним [14, с. 287].

Формування колективу виконавців обумовлюється реальними об'єктивними чинниками і здійснюється відповідно до принципів спорідненості, поліфункціональності й художньо-виражальної цілісності [11, с. 125]. Основними детермінантами утворення симфонічного оркестру як

найбільш досконалого музично-інструментального колективу із фактично необмеженими виконавськими можливостями, на думку О. О. Ільченка, є такі:

- об'єднання в органічну цілісність великої кількості різноманітних музичних інструментів;
- наявність оркестрових груп, які формуються на базі споріднених або відносно споріднених інструментів;
- наявність великого діапазону, який фактично охоплює весь музичний діапазон;
- наявність максимальних динамічних можливостей (гучного й тихого звучання);
- динамічно збалансоване звучання оркестрових груп;
- наявність великої кількості споріднених і контрастних тембрів;
- можливості раціонального виділення, протиставлення й узгодження тембрів, створення нових тембрів;
- спроможність одночасного відтворення значної кількості різноманітних метро-ритмічних рисунків;
- наявність технічних можливостей виконання найскладнішого нотного тексту;
- наявність великої кількості, способів і прийомів звуковидобування і звуковедення;
- технологічна й художня спроможність відтворення всіх видів фактури та її конструктивних елементів;
- відносна художньо-виконавська самостійність оркестрових груп [5, с. 23–24].

Ансамблеве виконавство сприяє духовному єднанню, гармонії і взаєморозумінню учасників. Колективна гра на музичних інструментах – це потужний засіб виховання і навчання дітей музичній творчості, що прищеплює почуття відповідальності, активізує музичні здібності.

Виконання творів в ансамблі передбачає не лише набуття умінь грати разом, важливим у цьому є інше – відчувати та творити разом. Мистецтво ансамблевого виконання ґрунтується на умінні виконавця зіставляти власну художню

індивідуальність, виконавський стиль, технічні прийоми з індивідуальністю, стилем, прийомами виконання партнерів, що забезпечує злагодженість та суголосність загалом [15, с. 13]. Ансамблеві заняття стимулюють пізнавальний інтерес учнів до інструментів, на яких вони грають, прищеплюють любов до колективної творчості. Відчуття відповідальності перед партнером, колективом за результат спільної роботи, якість публічного виступу закономірно виникає у класі ансамблю. Керівник інструментального колективу, розкриваючи секрети ансамблевої гри та правильно спрямовуючи захопленість учнів, виховує у них колективну творчу й музично-виконавську дисципліну [2, с. 58].

Головними ознаками музичного інструментального колективу Т. М. Пляченко називає такі:

1) спільна мета (опанування навичок оркестрово-ансамблевого виконавства у процесі сумісного виконання оркестрових та ансамблевих творів);

2) спільна діяльність (навчальна, концертно-виконавська), що спрямована на досягнення означеної мети;

3) творчі традиції (дотримання певної виконавської манери, специфіка звучання, репертуар тощо; особливості підготовки і проведення концертів, конкурсів, фестивалів, майстер-класів, культурно-освітніх заходів, академічних концертів, заліків, екзаменів тощо);

4) видова і типова ознаки (визначаються кількісним і якісним складом оркестру чи ансамблю, наприклад, камерний струнний оркестр, ансамбль дерев'яних духових інструментів тощо);

5) стильова і жанрова ознаки – виконання інструментальної музики певного стилю (академічний, народний, естрадний тощо), жанру (симфонія, концерт, сюїта, варіації, соната, попури тощо), напрямку (старовинна, сучасна; бароко, романтизм, імпресіонізм; поп-музика, рок-музика, джаз-рок, кантрі, фолк тощо) [12, с. 30].

Дослідниця характеризує найважливіші функції музичного інструментального колективу:

1) організаторську (спрямовану на об'єднання учасників оркестрового колективу з метою спільної навчальної та музично-виконавської діяльності);

2) культурно-освітню (оволодіння учасниками колективу надбаннями світової музичної культури, що є передумовою їхньої активної соціальної діяльності та професійного зростання);

3) навчальну (формування в учасників колективу системи фахово необхідних знань, умінь і навичок безпосередньо під час оркестрово-ансамблевого виконавства);

4) виховну (виховання в учасників колективу загальної та сценічної культури, толерантності, естетичного смаку та ціннісних орієнтацій у сфері музичного мистецтва);

5) розвивальну (створення в оркестровому колективі оптимальних умов для розумового, духовного й естетичного розвитку його учасників, розвитку природних музичних здібностей та індивідуальних інструментально-виконавських умінь);

6) стимулювальну (формування морально-ціннісних стимулів діяльності оркестрантів; регуляція поведінки членів колективу, що впливає на розвиток певних особистісних і професійних якостей студентів – цілеспрямованості, наполегливості в опануванні музично-виконавськими уміннями, творчої активності, артистизму тощо);

7) комунікативну (спілкування і взаємонавчання учасників колективу з різним рівнем загальної музичної та інструментально-виконавської підготовки; формування навичок творчого спілкування в музичному колективі засобами вербальної і невербальної комунікації – манера спілкування оркестрантів між собою та з керівником-диригентом, оволодіння спеціальною термінологією,

опанування системи спеціальних жестів і міміки тощо) [12, с. 31].

Головними принципами діяльності музичного інструментального колективу, як слушно наголошує Т. М. Пляченко, є такі:

1) науковість (організація діяльності оркестру (ансамблю) на наукових засадах з дотриманням основних положень педагогіки і психології, вікової фізіології, теорії і методики музичного виконавства);

2) педагогічна доцільність форм, методів, прийомів і засобів роботи в оркестрі та ансамблі (визначається їхньою спрямованістю на виховання в учасників колективу духовно-ціннісних якостей та максимальний розвиток природних музичних здібностей і творчих умінь);

3) систематичність (цілісне набуття музично-теоретичних знань та інструментально-виконавських умінь; регулярність проведення занять; систематичність самостійної роботи учасників колективу тощо);

4) доступність (урахування вікових особливостей, індивідуальних виконавських можливостей та рівня розвитку учасників колективу при плануванні навчального репертуару й виборі методів його засвоєння);

5) поступовість (поетапне формування у учасників колективу навичок оркестрового й ансамблевого виконавства, артистизму і сценічної майстерності);

6) єдність теорії і практики (взаємозв'язок і взаємообумовленість музично-теоретичної, інструментально-виконавської підготовки учасників колективу; реалізація набутих знань і навичок у практичній навчальній роботі);

7) колегіальність, творча співпраця (співробітництво керівника колективу і виконавців, спільна робота яких спрямована на об'єкт діяльності – музичний твір, у процесі засвоєння якого формуються особистісні й професійні якості учасників колективу);

8) духовність (ґрунтується на цінності музики як універсального засобу виховання й духовного розвитку особистості; формування високих моральних якостей студентів засобами колективно-інструментального музикування);

9) толерантність (повага й шанобливе ставлення вчителя музичного мистецтва (керівника) до кожного учасника колективу, урахування його поглядів та естетичних уподобань);

10) зацікавленість учителя музичного мистецтва (керівника) і учасників колективу у результатах спільної діяльності в музичному інструментальному колективі (досягнення високого музично-виконавського рівня, створення обстановки творчої співдружності і взаємодопомоги) [12, с. 32–33].

Аналіз наукових праць дав змогу визначити головні напрями музичного розвитку особистості дитини, яка бере участь у музичних інструментальних колективах. Серед найбільш специфічних можемо виділити гармонію, емпатію, ритм, технічні навички музикування та ін.

Розглядаючи ансамблеву культуру як форму художньої діяльності, дослідники справедливо відзначають рівновагу між особистісним і колективно-груповим початками, яка в ній зберігається, а також важливість в ансамблі категорії гармонії [3].

У практиці занять із дитячим народним інструментальним колективом слід працювати над досягненням гармонії в різних аспектах, зокрема:

– акустичному і темброво-регістровому (узгодженість звучання інструментів ансамблю);

– комунікативному (узгодженість дій між партнерами), технологічному (узгодженість практичних питань виконання);

– художньому (узгодженість творчої інтерпретації).

Одним із важливих чинників, що сприяють здійсненню процесу формування ансамблевої культури в учнів, є феномен «емпатії» як здатності відчувати, осягати і приймати духовний світ іншої людини. У галузі музичного мистецтва проблема емпатії знайшла глибоке і точне відображення в дослідженні Л.Л. Надирової [9]. Ансамблева музика виступає як модель людського спілкування і всіх варіантів відносин людини до навколишньої дійсності, передає різні види взаємодії і спілкування між партнерами – учасниками музичного інструментального колективу.

Музикування в інструментальному колективі дисциплінує ритм, удосконалює вміння читати з листа, допомагає учневі удосконалювати технічні навички, а також доставляє учневі величезне задоволення і радість участі у великому спільній справі, в процесі співтворчості.

Сучасна вища мистецька освіта має за мету виховання особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, здатного проводити активну художньо-творчу діяльність на високому професійному рівні, творчо вирішувати складні завдання певних галузей наук. Саме участь у творчих колективах, колективне музикування в позанавчальний час удосконалює художню та виконавську майстерність їх учасників, підтримує талановиту молодь, популяризує жанри художньої діяльності [22, с. 312]. Діяльність учнів у вільний час дає змогу максимально виявити їхню ініціативу, самостійність, творчий потенціал, здібності. Адже такі заняття не обмежуються навчальними програмами і можуть враховувати індивідуальні потреби і запити дітей.

Виходячи зі сказаного вище, можемо стверджувати, що професійна діяльність керівника музичного інструментального колективу спрямовується на збереження простору цінностей народної художньої творчості; об'єктами професійної діяльності є творчі музичні інструментальні колективи в системі середньої освіти.

Отже, в професійній діяльності керівника музичного інструментального колективу доцільно виокремлювати організаційно-управлінську, художньо-творчу й психолого-педагогічну складові.

Окреслені складові формують цілісне уявлення про діяльність керівника музичного колективу. У найширшому філософському сенсі діяльність – це спосіб існування людини та суспільства. Специфіка власного людського способу буття полягає в активному ставленні людини до світу, доцільній його зміні і перетворенні. При цьому зміна зовнішнього світу є тільки передумова і умова для самозміни людини. Діяльність не тільки визначає сутність людини, але, виступаючи в ролі справжньої субстанції культури і всього людського світу, створює і саму людину.

У психології і педагогіці діяльність – це сукупність процесів реального буття людини, опосередкованих свідомим відображенням. Саме в діяльності наявні суперечності, що породжують людську психіку. Таким чином, діяльність як форма буття і спосіб існування людини:

- забезпечує створення матеріальних умов життєдіяльності людини, задоволення природних людських потреб;

- стає фактором розвитку духовного світу людини, формою й водночас умовою реалізації її культурних потреб;

- є сферою реалізації людиною свого особистісного потенціалу, досягнення життєвих цілей, успіхів;

- створює умови для самореалізації людини в системі суспільних відносин, для реалізації її соціальних інтересів;

- слугує джерелом і критерієм наукового пізнання, самопізнання і саморозвитку;

- забезпечує пізнання і перетворення навколишнього світу.

Професійна діяльність керівника музичного інструментального колективу – це процес виконання сукупності професійних завдань зі збереження і трансляції

цінностей народної художньої творчості. Ця діяльність інтегративна за своїм змістом і структурою і передбачає:

- створення та управління колективом і розвиток системи відносин у ньому;
- організацію спілкування учасників колективу;
- розвиток певних властивостей і якостей особистості учасників у процесі творчої діяльності.

Специфіка професійної діяльності керівника музичного інструментального колективу вирізняється багатofункціональністю і взаємозв'язком трьох складових, що були зазначені вище – організаційно-управлінської, психолого-педагогічної та художньо-творчої.

Організаційно-управлінська складова. Від рівня сформованості організаторських умінь у майбутніх керівників музичних інструментальних колективів залежить результат подальшої художньо-творчої і педагогічної роботи. Для ефективного здійснення репетиційного процесу, керівнику доведеться провести велику попередню організаційну роботу. Зокрема, Я. В. Сверлюк пропонує розділити її на такі напрями:

- педагогічний;
- художньо-виконавський;
- образно-змістовний;
- технічний [16].

На нашу думку, організаційно-управлінська складова керівництва музичним інструментальним колективом характеризується цілеспрямованими діями керівника з планування, організації, контролю та регулювання освітнього процесу, а саме: відбір музичного матеріалу; організація різних форм роботи; планування власних дій учасників колективу. Організаційно-управлінська складова передбачає врахування віку учнів. Наприклад, у початковій школі колективне музикування може здійснюватися на уроках, а в середній та старшій – переважно в позаурочній

діяльності, у шкільних і позашкільних учнівських ансамблях, оркестрах, фольклорних або естрадних колективах тощо.

Найбільш поширеними є учнівські колективи народної музики. Інструменти, які в них використовуються – бандура, домра, сопілка, кобза, баян, скрипка, гітара тощо.

Організація освітнього процесу в інструментальних музичних колективах побудована таким чином, що охоплює індивідуальну, групову й колективну форми діяльності їх учасників. Необхідно поєднувати ці форми роботи таким чином, щоб досягти створення найкращих умов для художньо-естетичного виховання і музичного розвитку учнів [13].

Індивідуальна і групові форми навчання можуть бути інтегрованими, наприклад, групові роботи проводяться в рамках індивідуальних занять по 45 хвилин (так звані індивідуально-парні заняття). Специфіка їх полягає в тому, що останні 10 хвилин першого академічного часу й перші 10 хвилин другого академічного часу відводяться на роботу з двома учнями. Таким чином, змінюється внутрішня структура занять, що дозволяє раціональніше використовувати навчальний час і формувати в учнів колективні (ансамблеві) та індивідуальні навички гри на інструментах. Тут також враховується факт, що сприймання матеріалу молодшими школярами та підлітками під час індивідуальної форми занять зберігається краще протягом 30–35 хвилин, тому поєднання цієї форми навчання з групою робить його більш ефективним [6].

Залежно від навчальних і виховних завдань, індивідуальних психологічних особливостей учнів, загального психологічного фону групи, продуктивності роботи учнів тощо, учнівські пари для індивідуальної роботи можуть формуватися як на нетривалий час – тиждень, два тижні чи місяць, так і на триваліший (чверть, семестр). Зазвичай, найбільш доцільно формувати пари учнів на тривалий період, але інколи необхідно змінювати склад пар

через менший часовий проміжок (тиждень, два тижні). Для організації групової діяльності враховуються різні фактори: педагогічна доцільність, яка визначається вчителем музичного мистецтва, репертуар колективу, побажання учнів, технічні та організаційні можливості тощо [13]. Результати наукових досліджень показали, що факт присутності інших учнів поруч (одночасна дія поруч – коакція) загострює сенсорне сприйняття юних музикантів, зростає їхня інтелектуальна активність. «Звучання» інших членів музичного колективу, що працюють поруч, полегшують дії учнів. Це явище у соціальній психології називають «ефектом соціальної фаліцитації». Але в окремих випадках було відмічено стримування, гальмування дій учнів під впливом присутності інших, що називають «інгібіцією». Тому вирішальне значення у формуванні пар або груп має рішення вчителя, який формує пари, ґрунтуючись на їхній оптимальній працездатності.

Зазвичай, у педагогіці склад малих груп становить три – сім осіб. Однак у нашому випадку кількісний склад групи має бути не більше чотирьох осіб. На заняттях із ансамблевої гри склад учасників може бути дещо більшим. Але при цьому варто враховувати вікові особливості дітей, зокрема ансамбль дітей молодшого шкільного віку має бути не більше шести осіб, оскільки в молодших школярів ще недостатньо сформовані навички ансамблевої гри. Вчителю доцільно визначити вихідний рівень індивідуально-особистісних якостей учнівської молоді і відповідно згрупувати їх. Щодо кількості учасників самого колективу в цілому, то з виховної точки зору найбільш працездатним і цілеспрямованим вважається колектив, до якого входить від 12 до 18 учнів. Більш численний колектив гірше піддається керуванню і у дидактичному, і у виховному значенні [13].

Відносно роботи у малих групах (до чотирьох осіб), то ефективність такої діяльності обумовлена закономірностями спілкування і психологічної взаємодії: в учасників групи

з'являється загальний смисл дії, через що зростає продуктивність сумісної праці. Саме взаємодія (інтеракція) членів музичного інструментального колективу у малій групі у процесі сумісної діяльності показала, що діти навчаються грі на музичних інструментах швидше, допускають менше помилок, розвивають інтелектуальну й фізичну активність, що сприяє продуктивності їхньої діяльності.

Щоб зрозуміти, чому саме у груповій роботі музиканти досягають швидших успіхів, розглянемо деякі аспекти спілкування і взаємодії, виявлені у психології. У вітчизняній психології спілкування та дія розглядаються у взаємозв'язку. Через спілкування діяльність організовується та збагачується. Запропонований учителем музичного мистецтва план сумісної діяльності учнів у малій групі вимагає від кожного з них оптимального розуміння цілей та завдань, усвідомлення специфіки об'єкта її і навіть можливостей кожного з учасників. У процесі спілкування є можливим вплив учасників один на одного. В ньому виявляється зворотний вплив спілкування на діяльність.

В умовах спілкування інформація не тільки передається, але й формується, уточнюється, розвивається. Тут особливу роль грає для кожного учасника малої групи значущість інформації, якої він набуває, тому що члени групи не просто «обмінюються», але прагнуть при цьому виробляти загальний смисл. Тому в кожному комунікативному процесі діяльність, спілкування та пізнання реально подані у загальній єдності.

Кожен оркестрант малої групи як учасник спілкування є активний суб'єкт, що має власні мотиви, цілі, установки, то у відповідь на «надіслану» інформацію він отримає нову, тобто буде здійснюватися активний обмін інформацією. У процесі цього обміну партнери чинять вплив один на одного, психологічно впливають із метою зміни їхньої поведінки. Всілякий обмін інформацією між ними є можливим лише за умови, що усі знаки та значення, закріплені ними, відомі усім

учасникам малої групи, за умови однакового розуміння ситуації спілкування. А ця умова може бути реалізованою лише у випадку включення комунікації у загальну систему діяльності – колективне музикування.

У процесі комунікації здійснюється взаємний вплив учнів один на одного не тільки через вербальні засоби (мовлення), але й через невербальні – жести, міміку, пантоміму і, звичайно через слухове сприйняття гри на музичному інструменті партнера. Простір, час, розташування партнерів (обличчями один до одного, наприклад) мають смислове навантаження. Контакт очей, дистанція спілкування також мають властивість посилювати або послабляти вербальний і невербальний вплив учасників, допомагають виявляти їхні наміри. Це комунікативний бік спілкування учнів у малій групі. Спілкування у малій групі як взаємодія, тобто інтерактивний бік спілкування розкривається у характеристиках тих дій учнів, які є частиною взаємодії. В групі йде обмін діями, регуляція дій одного учня планами, що виникла в свідомості іншого, яка і робить діяльність колективною, коли носієм її виступатиме вже не один учень, а група (або пара). У процесі взаємодії здійснюється організація сумісних дій, які дозволяють групі реалізувати деяку загальну для її членів діяльність.

Важливою складовою керівництва інструментальним колективом визначаємо репертуар, оскільки керівник відповідає не тільки за естетичне виховання учасників колективу, але й за естетичне виховання слухацької аудиторії. Тому і навчальний, і концертний репертуар є складовим компонентом системи навчально-виховної роботи в музичному інструментальному колективі. Його формування має здійснюватися відповідно до дидактичних і художніх принципів, виокремлених Т. М. Пляченко і графічно візуалізованих нижче, на рис. 1.

На основі учбового репертуару музичного інструментального колективу керівник проектує програми

для концертів, різних святкових та інших заходів. О. А. Ніжинський сформулював умови, які керівник має враховувати у процесі складання таких програм (рис. 2).

Слід зазначити, що з перелічених нижче, на рис. 2., умов найважливішою є умова доцільної тактики складання програми, адже саме від неї залежить уся повнота сприйняття слухачами музичного твору та успішність виступу музичного колективу в цілому.

Принцип естетичної і художньої цінності	<ul style="list-style-type: none"> • виховання естетичного смаку здійснюється на високохудожніх зразках музики
Принцип різноманітності жанрів і тематики	<ul style="list-style-type: none"> • навички ансамблевої гри мають формуватися й розвиватися на різножанрових творах класичної, народної та сучасної музики; • до репертуару мають входити як оригінальні оркестрові твори, так і перекладення, обробки, аранжування
Принцип поліфункціональності застосування	<ul style="list-style-type: none"> • у складанні репертуару необхідно враховувати не тільки навчальну і концертну діяльність колективу, а й участь у різноманітних заходах
Принцип доступності	<ul style="list-style-type: none"> • твори в художньому і технічному відношенні повинні відповідати рівню загальної музичної і технічно-виконавської підготовки учасників колективу
Принцип поступовості	<ul style="list-style-type: none"> • засвоєння учнями репертуару здійснюється від простих творів до більш складних; • прийоми оркестрової гри ускладнюються поступово, послідовно і безперервно, що значно підвищить виконавський рівень усього колективу
Принцип зацікавленості	<ul style="list-style-type: none"> • твори, що вивчаються на заняттях колективу, мають бути цікавими для учнів різних вікових груп; • керівник повинен ставити перед учасниками все нові художньо-виконавські та пізнавальні завдання

Рис. 1. Принципи формування репертуару музичного інструментального колективу за Т. М. Пляченко [13]

Для цього необхідно знати: методика організації ансамблю; принципи розташування інструментів у колективі; основні форми організації музичної діяльності учасників музичних інструментальних колективів; дидактичні принципи і методи; вікові особливості учасників колективу.

Мета і місце виступу	• концерт творчих колективів навчального закладу, тематичний вечір, шкільне свято, вулична хода тощо.
Рівень музичної підготовленості слухачів	• вік, музичний досвід тощо
Закони сприймання музики	• загальний характер музики; • гучність і ступінь напруженості звучання; • кульмінаційні підйоми і спади тощо
Тактика складання концертної програми	• характер і порядок виконання творів; • загальна тривалість виступу оркестру; • правильне визначення кульмінаційного (останнього) твору концерту, який викликає найбільший емоційний відгук слухачів

Рис. 2. Умови, які керівник музичного інструментального колективу має враховувати у процесі складання програм виступу колективу за О. М. Ніжинським [10]

Психолого-педагогічна складова керівництва музичним інструментальним колективом характеризується конструктивною, організаторською та комунікативною функціями й складається з психологічного та педагогічного напрямів. *Педагогічний напрям* діяльності керівника музичного інструментального колективу полягає, в першу чергу, у здійсненні навчання, виховання та розвитку учнів засобами колективного музикування. Б. В. Асаф'єв вбачав творчий розвиток вихованців в основі педагогічного керівництва, адже це дозволяє учням здобувати практичний

музичний досвід, засвоювати певним чином самостійно комплекс знань, а також їх творчо використовувати [1, с. 168]. Керівництво вихованням і навчанням передбачає розкриття суті діяльності вчителя музичного мистецтва, чітку постановку мети, використання найбільш ефективних засобів її досягнення, доцільних методичних прийомів емоційного впливу і глибокої переконаності, упевненості в результативності власної діяльності. Зміст навчання, виховання та розвитку у музичному інструментальному колективі за Т. М. Пляченко наведено на рис. 3.

НАВЧАННЯ	ВИХОВАННЯ	РОЗВИТОК
<ul style="list-style-type: none"> • формування в учнів уявлень про сутність, види і жанри музичного мистецтва, особливості художньо-образної мови та інтонаційної виразності музики; • засвоєння системи знань, понять і категорій у галузі музичного мистецтва (оркестр, ансамбль, соліст, диригент, концертмейстер, акомпанемент тощо); • вивчення елементарної музичної грамоти у взаємозв'язку з практикою гри на музичному інструменті та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> • формування ціннісних орієнтацій і естетичних смаків на високохудожніх зразках інструментальної музики; • виховання потреби у спілкуванні з прекрасним; виховання особистісного ставлення до творів музичного мистецтва; • виховання елементарної і творчої дисципліни; виховання почуття відповідальності за виконання спільної справи; • виховання навичок творчого спілкування в дитячому музичному колективі; • формування артистизму і сценічної культури 	<ul style="list-style-type: none"> • розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду учнів; • формування культури почуттів; • активізація художньо-образного мислення; • розвиток музичних і творчих умінь учнів та ін.

Рис. 3. Зміст навчання, виховання та розвитку у музичному інструментальному колективі за Т. М. Пляченко [13, с. 91–92]

Щодо навчального і дидактичного змісту, то у грі на музичних інструментах слід застосовувати репродуктивні та творчі методи, комбінувати їх. Репродуктивні методи – відтворення мелодії, ритмічного рисунку тощо. Творчі методи полягають, наприклад, у складанні акомпанементу,

створенні інструментального супроводу тощо. Слід звернути увагу, що організація музичних заходів, по які йшлося вище, також є особливою формою виховної роботи у музичних інструментальних колективах. Крім того, для виховання музичного колективу особистість керівника як педагога грає важливу роль, щоб усебічно виховати члена музичного колективу, його керівник має володіти високими особистісними якостями й такими рисами характеру, які можуть дати йому моральне право і можливість здійснювати вплив на учасників колективу, вести їх за собою, формувати ідеали, інтереси, цінності, почуття, характер.

Психологічний напрям діяльності керівника музичного інструментального колективу обумовлений тим, що його робота побудована на спілкуванні з дітьми, які мають різні характери, темперамент, естетичні потреби, музично-виконавські навички. Керівник дитячого колективу під час роботи з ансамблем повинен уважно ставитися до особистості кожного учня, незважаючи на ту обставину, що процес виховання здійснюється в колективних формах. Необхідне створення особливої атмосфери партнерської взаємодії, організація освітнього процесу на основі принципів діалогу. Важливими умовами ефективності формування ансамблевої культури буде усвідомлення її важливості не тільки у вихованні та навчанні музиканта, але і в процесі соціалізації підростаючого покоління в умовах сучасного суспільства.

У сучасній музичній педагогіці розроблена методика, що уможливорює непряме керівництво музичним творчим процесом учасників за оптимального педагогічного спілкування. В основі методики лежить загальна концепція педагогічного керівництва і враховується специфіка музичної діяльності [20, с. 288]. Методика спирається на принцип, що дозволяє створити належний мікроклімат та сприятливі умови для музичної творчої діяльності учасників колективу під час спільних виконавських дій, а також на

бажання і захоплення такою діяльністю учасників музичного колективу і керівника.

Важливе значення має особистість музичного керівника. Так, досліджуючи керівництво як специфічний вид організаторської діяльності, І. Мангутов та Л. Уманський запропонували структуру особистості керівника, розподіляючи його необхідні якості на дві категорії: «загальні» та «специфічні» (рис. 4).

Рис. 4. Загальна структура особистості керівника [7, с. 135]

На нашу думку, така структура має враховуватися і під час аналізу особистості керівника музичного інструментального колективу. Але якщо йдеться про учнівський музичний колектив, то слід враховувати і важливі риси вчителя: прагнення до поглиблення й розширення наукового світогляду; висока загальна культура вчителя; постійне оновлення наукових знань, раціональної складової особистості; кристалізація вольових якостей; висока педагогічна майстерність тощо [19].

Художньо-творча складова обумовлена функціями керівника як диригента, інтерпретатора, музиканта-виконавця. Художньо-творча діяльність дитячих музичних інструментальних колективів являє собою процес, у якому виявляють себе ряд важливих закономірностей креативного розвитку особистості. Відомо, що художньо-творча діяльність не є абстрагованою. Вона несе у собі глибокі культурологічні основи, засвідчує про можливості людини глибоко шанувати минуле і, водночас, примножувати цінності, які набувають особливого звучання в умовах сьогодення. Учителі музичного мистецтва є своєрідними посередниками між художньо-естетичними цінностями суспільства і учнівською молоддю, яка прокладає свої шляхи у багатоаспектний світ мистецтва. У зв'язку з цим виникає необхідність підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, які б своїми організаційно-педагогічними діями забезпечували функціонування тих пластів художньо-естетичної та художньо-виконавської культури, які несуть у своєму змісті високі традиції минулого, спонукають до творчої самореалізації кожної особистості учня з погляду його естетичного сприймання, відчуття, усвідомлення прекрасного в дійсності і мистецтві.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Аналіз вітчизняних та закордонних наукових праць із проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва музичним інструментальним колективом дає підстави зробити висновок, що на основі узагальнення особливостей керівництва музичним інструментальним колективом окреслено головні напрями музичного розвитку особистості дитини, яка бере участь у музичних інструментальних колективах (гармонія, емпатія, ритм, технічні навички музикування та ін.) та визначено, що основними складовими ефективного керівництва музичним інструментальним колективом які формують у професійній діяльності керівника музичного інструментального

колективу є організаційно-управлінська; художньо-творча; психолого-педагогічна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном воспитании и образовании. Москва : Музыка 1985. 268 с.
2. Баренбойм Л. Музыкальная педагогика и исполнительство. Ленинград : Музыка, 1984. 136 с.
3. Гладких А. В. Особливості початкового періоду навчання гри на духових інструментах // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Мистецтвознавство. Архитектура. 2010. № 1. С. 192–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_50.
4. Грозан С. В. Інструментальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті проблемно-розвиваючого навчання // *ЦДПУ ім.Винниченка*. 2018. Вип. 167. С. 125–129.
5. Ільченко О. О. Художні основи аматорського народно-оркестрового виконавства : автореф. дис д-ра Київ, 1996. 60 с.
6. Лебедев В. К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі. Вінниця : Нова книга, 2004. 112 с.
7. Мангутов И. С., Уманский Л. И. Организатор и организаторская деятельность. Ленинград : ЛГУ, 1975. 312 с.
8. Маринін І. Професійна компетентність вчителя музики як керівника дитячого народно-інструментального колективу проблема структури та змісту // *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 16. С. 298–303.
9. Надирова Л. Л. Теоретические основы и методы формирования эмпатии у студентов музыкально-педагогических факультетов: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Москва : МГОПУ, 2000. 59 с.

10. Нежинский О. М. Детский духовой оркестр. Москва : Педагогика, 1989. 212 с.

11. Пляченко Т. М. Навчальний музично-інструментальний колектив у системі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва // *Науковий вісник НЧПУ*. 2013. Вип. 14. С. 124–128.

12. Пляченко Т. М. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2010. 428 с.

13. Пляченко Т. М. Виховання школярів засобами колективно-інструментального музикування // *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 21 (234). С. 89–94.

14. Польская И. И. Камерный ансамбль: теоретико-культурологические аспекты : дис. на соиск. уч. ст. докт. искусствоведения. Харьков, 2003. 435 с.

15. Ризоль Н. Очерки о работе в ансамбле баянистов [Електронний ресурс] URL: https://ale07.ru/music/notes/song/bayan/image/rizol_ocherki.pdf. (Дата звернення: 10.09.2019).

16. Сверлюк Я. В. Формування готовності студентів вузів культури до роботи з дитячим духовим оркестром: дис. ... канд. пед. наук. / Київ, 1999. 168 с.

17. Сотська Г. І. Неперервна мистецько-педагогічна освіта в контексті сучасних вимог // *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*: зб. наук. пр. / [редкол.: Л.Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2015. Вип. 2 (11). С. 218–225.

18. Табачек І. В. Формування та розвиток особистості сучасного вчителя : автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2005. 20 с.

19. Уманский Л. И. Личность, организаторская деятельность, коллектив: избр. труды // *Кострома: Костромской гос. ун-т*, 2001.

20. Филипчук М. С. Сутність поняття «керівництво естрадним колективом» у музично-виконавській практиці // *Наукові записки*. Серія «Психологія і педагогіка». 2010. Вип. 16. С. 285–290.

21. Шевченко Ю. А. Напрями вдосконалення підготовки майбутнього вчителя музики до керування учнівським музично-інструментальним колективом // *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 490–493.

22. Шевченко Ю. А. Сутність підготовки майбутніх учителів музики до організації художньо-творчої діяльності дитячих колективів [Електронний ресурс] URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_48/84.pdf (Дата звернення: 25.09.2019).

23. Яківчук Г. Художньо-творчі колективи у вихованні майбутнього вчителя музики // *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 14. С. 312–317.

REFERENCES

1. Asaf'ev B. V. Izbrannye stat'i o muzykal'nom vospitanii i obrazovanii. Moskva : Muzyka 1985. 268 s.

2. Barenbojm L. Muzykal'naya pedagogika i ispolnitel'stvo. Leningrad : Muzyka, 1984. 136 s.

3. Gladkih A. V. Osoblivosti pochatkovogo periodu navchannya gri na duhovih instrumentah // *Visnik Harkivs'koї derzhavnoї akademii dizajnu i mistectv. Mistectvoznavstvo. Arhitektura*. 2010. № 1. S. 192–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_50.

4. Grozan S. V. Instrumental'na pidgotovka majbutn'ogo vchitylya muzichnogo mistectva v konteksti problemno-rozvivayuchogo navchannya // *CDPU im.Vinnichenka*. 2018. Vip. 167. S. 125–129.

5. Il'chenko O. O. Hudozhni osnovi amators'kogo narodno-orkestroвого vikonavstva : avtoref. dis d-ra Kiïv, 1996. 60 s.

6. Lebedev V. K. Viktoristannya narodnih muzichnih instrumentiv u zagal'noosvitnij shkoli. Vinnicya : Nova kniga, 2004. 112 s.

7. Mangutov I. S., Umanskij L. I. Organizator i organizatorskaya deyatel'nost'. Leningrad : LGU, 1975. 312 s.

8. Marinin I. Profesijna kompetentnist' vchitelya muziki yak kerivnika dityachogo narodno-instrumental'nogo kolektivu problema strukturi ta zmistu // Pedagogichna osvita: teoriya i praktika: zb. nauk. prac'. 2014. Vip. 16. S. 298–303.

9. Nadirova L. L. Teoreticheskie osnovy i metody formirovaniya empatii u studentov muzykal'no-pedagogicheskikh fakul'tetov: avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk. Moskva : MGOPU, 2000. 59 s.

10. Nezhinskij O. M. Detskij duhovej orkestr. Moskva : Pedagogika, 1989. 212 s.

11. Plyachenko T. M. Navchal'nij muzichno-instrumental'nij kolektiv u sistemi profesijnoï pidgotovki majbutn'ogo vchitelya muzichnogo mistectva // Naukovij visnik NCHPU. 2013. Vip. 14. S. 124–128.

12. Plyachenko T. M. Pidgotovka majbutn'ogo vchitelya muziki do roboti z uchnivskimi orkestrami ta instrumental'nimi ansambl'yami. Kirovograd: «Imeks-LTD», 2010. 428 s.

13. Plyachenko T. M. Vihovannya shkolyariv zasobami kolektivno-instrumental'nogo muzikuvannya // Visnik CHerkas'kogo universitetu. Seriya Pedagogichni nauki. 2012. № 21 (234). S. 89–94.

14. Pol'skaya I. I. Kamernyj ansambl': teoretiko-kul'turologicheskie aspekty : dis. na soisk. uch. st. dokt. iskusstvovedeniya. Har'kov, 2003. 435 s.

15. Rizol' N. Ocherki o rabote v ansamble bayanistov [Elektronnij resurs] URL: https://ale07.ru/music/notes/song/bayan/image/rizol_ocherki.pdf. (Data zvernennya: 10.09.2019).

16. Sverlyuk YA. V. Formuvannya gotovnosti studentiv vuziv kul'turi do roboti z dityachim duhovim orkestrom: dis. ... kand. ped. nauk. / Kiïv, 1999. 168 s.

17. Sots'ka G. I. Neperervna mistec'ko-pedagogichna osvita v konteksti suchasnih vimog // Osvita doroslih: teoriya, dosvid, perspektivi: zb. nauk. pr. / [redkol.: L.B. Luk'yanova (golova) ta in.]; In-t ped. osviti i osviti doroslih NAPN Ukraïni. Kiïv, 2015. Vip. 2 (11). S. 218–225.

18. Tabachek I. V. Formuvannya ta rozvitok osobistosti suchasnogo vchitelya : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk. Kiïv, 2005. 20 s.

19. Umanskij L. I. Lichnost', organizatorskaya deyatelnost', kollektiv: izbr. trudy // Kostroma: Kostromskoj gos. un-t, 2001.

20. Filipchuk M. S. Sutnist' ponyattya «kerivnictvo estradnim kolektivom» u muzichno-vikonavs'kij praktici // Naukovi zapiski. Seriya «Psihologiya i pedagogika». 2010. Vip. 16. S. 285–290.

21. SHEvchenko YU. A. Napryami vdoskonalennya pidgotovki majbutn'ogo vchitelya muziki do keruvannya uchniv'skim muzichno-instrumental'nim kolektivom // Molodij vchenij. 2017. № 4. S. 490–493.

22. SHEvchenko YU. A. Sutnist' pidgotovki majbutnih uchiteliv muziki do organizacii hudozhn'o-tvorchoi diyal'nosti dityachih kolektiviv [Elektronnij resurs] URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_48/84.pdf (Data zvernennya: 25.09.2019).

23. YAKivchuk G. Hudozhn'o-tvorchi kolektivi u vihovanni majbutn'ogo vchitelya muziki // Visnik L'vivs'kogo universitetu. 2014. Vip. 14. S. 312–317.

YEFIMENKO I. FEATURES OF CHILD MUSICAL INSTRUMENTAL GROUP MANAGEMENT

***Abstract.** The article generalizes the main views on the peculiarities of the leadership of the children's musical group. The urgency of the article is related to the growing requirements for the repertoire of children's musical groups. At the moment, the main goal is to develop their musical material, but also*

artistic and aesthetic education, the education of musical culture, the development of general and special abilities, as well as flexible musical thinking.

The peculiarity of children's group music making in terms of musical psychology is considered. It is determined that the leadership of the children's musical instrumental group contains such components as organizational, management, repertoire, psychological and pedagogical and artistic and creative. The basic requirements to the personality of the teacher of musical art as the head of children's musical instrumental group are substantiated. Organization of artistic and creative activity of children is one of the effective directions of education of a creative person. And here the leading role belongs to the leaders of children's groups. After all, in the field of musical education, this goal can serve as the formation of ensemble culture of students in the process of group music in the instrumental group. The main task of the head of the musical instrumental group is to develop the personality of the other based on the involvement in the higher values of domestic and world musical culture and art, which are revived in the Ukrainian society; to the humanistic universal human ideals of freedom, goodness, human dignity, citizenship and patriotism.

It is concluded that the effectiveness of the leadership of the musical instrumental group depends on the proper organization of the educational process, as well as on the well-established organizational and functional structure of the said group - the executive staff (leader, members of the group) , as well as the group's assets (old people responsible for various parts of the orchestra, etc.). The effectiveness of the management of the musical instrumental group largely depends on the professionalism of its leader - the teacher of musical art, which must have a complex of personal and professional-pedagogical competencies.

Keywords: *ensemble, musical instrumental group, management of musical instrumental group, composite guides of musical group, performing repertoire, teacher of musical art.*

ЕФИМЕНКО И. ОСОБЕННОСТИ РУКОВОДСТВА ДЕТСКИМ МУЗЫКАЛЬНЫМ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫМ КОЛЛЕКТИВОМ

Аннотация. *В статье обобщены основные взгляды на особенности руководства детским музыкальным коллективом. Рассмотрена специфика детского коллективного музицирования с точки зрения музыкальной психологии. Определено, что руководство детским музыкальным инструментальным коллективом содержит следующие составляющие: организационно-управленческую, репертуарную, психолого-педагогическую и художественно-творческую. Обоснованы основные требования к личности учителя музыкального искусства как руководителя детского музыкального инструментального коллектива. Сделан вывод, что эффективность руководства музыкальным инструментальным коллективом зависит от правильной организации образовательного процесса, а результативность такого управления – от профессионализма его руководителя.*

Ключевые слова: *ансамбль, музыкальный инструментальный коллектив, руководство музыкальным инструментальным коллективом, составляющие руководства музыкальным коллективом, исполнительный репертуар, учитель музыкального искусства.*